

A bűn, a bűnbocsánat és a büntetés vallási értékelése

A katolikus bűn, bűnbocsánat, büntetés felfogás egyik alapvető sajátossága, amely egyébként a katolicizmus egész tanítására is jellemző, hogy szigorúan beleágyazódik a katolicizmus alap gondolataiba.^[1] Ez más szavakkal azt jelenti, hogy az adott kategóriákra vonatkozó nézetei zömmel levezethetők a katolicizmus alap gondolataiból és azokkal koherensek. Ez még akkor is igaz, ha egyes esetekben némileg nyitott kérdések is maradnak, olyan mítoszokba ütközünk, amelyeket pusztán értelemmel nem (vagy nem egészen) tud a katolicizmus megmagyarázni. Ezt azonban a tanítás nyíltan felvállalja arra hivatkozva, hogy az értelem bizonyos hitbeli kérdésekben eleve korlátolt.

I. A BŰN FOGALMA ÉS ELEMEI

A katolicizmus koncepciója a három, bűnnel kapcsolatos kategóriáról a következő alaptanításokra épül:

1. A mindenható Isten teremti a világot és az embert, akit halhatatlan lélekkel, lelkiismerettel, a szívbe írt, velünk született eszmékkel és szabad akarattal ruház fel. Egyben erkölcsi és jogi normákat is kinyilatkoztatott, amelyek útmutatóul szolgálnak az emberiség számára.
2. Az első emberpárral jelenik meg a bűn, mint Isten akaratával való szembeszegülés, engedetlenség: „Isten igazságban alkotta meg az embert, ő azonban a történelmi kezdetektől a gonosz sugallatára

[1] A szerző nem véletlenül kezdi tanulmányát a bűn, a bűnbocsánat és a büntetés vallási értékelésével. Elsősorban azért, mert történelmileg a vallások létrejötte megelőzi a politika és a jog születését (amelyek az állammal együtt a társadalmi fejlődés későbbi termékei). Másrészt azért, mert noha a vallási válaszok kisebb- nagyobb mértékben eltérnek a politikaiaktól és a jogiaktól, de az egyházak – Európában különösen a katolikus egyház – jelentős befolyást gyakoroltak a politikai és jogi megoldásokra. A munka keretei nem engedik meg, hogy kitérjünk a világvallások válaszára, ezért a tanulmány elsősorban a keresztény vallás, azon belül is a katolikus és a protestáns vallások koncepcióját elemzi.

visszaélt szabadságával, szembezállt Istennel és nélküle akarta elérni céljait, inkább a teremtménynek szolgált, hajlik a rosszra”^[2]

II. János Pál *Kiengesztelődés és bűnbánat* című Enciklikája a következőképpen definiálja a bűnt: „A bűn Isten mellőzése, szakítás Istennel, engedetlenség Istennel szemben, ez volt és ez most is a bűn az emberiség történetében.”^[3]

3. Ádám és Éva bűne miatt minden ember kisebb vagy nagyobb mértékben bűnös. „Ha azt mondjuk, hogy nincs bűn mibennünk, magunkat csaljuk meg.”^[4]
4. Jézus Krisztus a második Ádám, aki Anselmus szerint abszolút büntelenül, önkéntes halálával, megfizette a bűnös emberek adósságát és megtisztította az utat a hívőknek a mennybe.^[5]
5. Isten az embert halála után és a végső ítéletnél tettei alapján értékeli, a megátalkodott bűnösre kárhozat vár, a bűneit megbánó, a bűnbocsánatban részesülő üdvösséget nyer. „De mindenkinek számot kell majd adnia saját életéről Isten ítélőszéke előtt, hogy jót vagy rosszat cselekedett-e.”^[6]
6. A bűnbocsánat Isten ajándéka. Az Egyház feladatainak középpontjában áll a kiengesztelődés Istennel.^[7]
7. A szeretet, mint a kereszténység első számú alapelve, amelynek jegyében az embereknek szeretniük kell nemcsak fele barátaikat, hanem a velük szemben bűnt elkövető ellenségeiket is, noha az igazságosság alapján joguk lenne ahhoz is, hogy rosszal viszonzják a velük szemben elkövetett bűnt. Ennek a szeretetnek a jegyében a bűnre elsősorban nem büntetéssel kell reagálni – ha egyáltalán kell válaszolni –, hanem megbocsátással. Ez alapján két formában nyilvánulhat meg. Az egyik az, amikor az áldozat (feltéve, hogy élve marad) közvetlenül bocsát meg a bűnelkövetőnek. A másik már feltételekhez kötött, amikor az Egyház által erre felhatalmazott személy (pap vagy püspök) oldja fel bűnei alól azt, aki őszinte megbánást tanúsít, és a számára kijelölt penitenciát teljesíti, továbbá felhagy a bűnös magatartással. De az alap gondolatok között, nemcsak a szeretet szerepel, hanem sajátos formában a kereszténység hármasszavának másik két tagja is. A „Hit, remény, szeretet” együttes másik két tagja is jelen van a katolicizmus bűnre való reagálásában. A remény abban a formában, hogy a bűnelkövető, amennyiben bűnbocsánatban részesül, nem marad élete végéig megbélyegzett, ahogy azt Schopenhauer feltételezte. A hit pedig úgy, hogy a bűneit megbánó hisz abban, hogy Isten megbocsát neki, hogy van lehetőség a jó útra térésre.

[2] Dokumentumok, 2000, 458.

[3] II. János Pál, 1985, 4.

[4] János apostol 1 közönséges levele 1.8.

[5] HarperCollins Dictionary, 1995. Ugyanezt hangsúlyozza a „Dominum et vivificantem” Enciklika (II. János Pál, 1983, 41.)

[6] Dokumentumok, 2000, 662.

[7] II. János Pál, 1985, 20–23.

Ha első megközelítésben próbáljuk értékelni a most vázolt gondolatokat, akkor egy mélyen humanista kép bontakozik ki előttünk, amelynek tengelyében egy emberszerető Isten áll, aki hajlandó megbocsátani az emberek bűneit, amennyiben azok őszinte bűnbocsánatot tartanak, hajlandók Krisztus útját követve büntelen életre törekedni. Ebben van segítségükre az Egyház, amelynek egyik fő funkciója a kiengesztelődés előmozdítása. Emberbarát a remény nyújtása is az örök bűnösséggel szemben, miként a hit is a megbocsátás lehetőségében. De humánus az az alapgondolat is, amely a sértettektől nem revánsot, hanem megbocsátást igényel. Gondoljunk arra, hogy mennyivel másként alakult volna az emberiség története, ha az itt leírt elvek meghatározó módon érvényesültek volna. Elmaradtak volna a háborúk, élve maradtak volna százmilliók, csökkent volna az emberek megannyi szenvedése. Miért nem ez következett be, noha a kereszténység létrejötte óta ezeket a tételeket hirdeti, ezeket a követelményeket állítja hívei elé, legyenek azok vezetők vagy egyszerű polgárok, és ezek a tételek helyesnek látszanak és koherensek egymással?

A továbbiakban azt próbálom megvizsgálni, hogy melyek az okai ennek az inkongruenciának (ellentmondásnak). Feltételezésem szerint ez részben azzal függ össze, hogy a fent vázolt gondolati együttesnek vannak nyitott problémái, másrészt azzal, hogy a társadalomban ellentendenciák is érvényesülnek. Mielőtt azonban ehhez hozzá kezdenék, szeretnék valamit előre bocsátani: a vallási problémák megítélése egy bizonyos ponton lényegesen különbözik a politikai, jogi, erkölcsi kérdések értékelésétől. Nevezetesen abban, hogy az előbbi kiindulópontja Isten, aki mindenben különbözik a földi halandóktól, de többek között abban is, hogy szándékai számos olyan elemet tartalmaznak, amelyek rejtve maradnak előttünk. Joggal állapítja meg L. Kolakowski, hogy a világ isteni kormányzásának módja kiismerhetetlen.^[8]

Értelemszerűen ilyen akadály nem áll fenn a politika, a jog, az erkölcs szférájában. (Mások természetesen lehetnek.) Ennek következtében a bűn problematikán belül nem kívánok foglalkozni olyan kérdésekkel, ahol az előbb vázolt földi ismeretlenségi faktor jelentkezik. Ilyennek tekintem azt a problémát, hogy igazságos-e az az isteni ítélet, amely Ádám és Éva bűne miatt a további embereket sújtja, noha azok egy demokratikus büntetőjogi szemlélet jegyében ártatlanok. (A válasz erre az, hogy minden ember Ádám és Éva leszármazottja, és ennyiben az ő bűnük hordozója.) De ilyen jellegű az a kérdés is, hogy van-e valóban a bűnelkövetőknek szabad akarata, ha a Biblia szerint a hajunk szála se görbülhet meg Isten akarata nélkül. (A válasz itt is igenlő, ennek következtében Isten nem tehető felelőssé az emberi bűnökért.)

A továbbiakban vizsgáljuk meg, melyek azok a problémák, amelyek a katolikus bűn-bűnbocsánat-büntetés koncepcióval kapcsolatban jelentkeznek, és

[8] Kolakowski, 1990, 61. (Félreértések elkerülése végett: a szerző nem ateista, előbbi megállapításából az Istenben vetett hit és bizalom szükségességét vonja le.)

milyen válaszokat kapunk ezekre a kérdésekre. Első kérdésként térjünk vissza a bűn problémájára.

A bűn (a bűnök) meghatározása a keresztény gondolati körben első sorban Istentől ered. Legáltalánosabb formában minden bűn közös jellemzője az engedetlenség Isten akaratával szemben.^[9] Isten azonban konkrét formában is leírja, melyek az általa bűnösnek tekintendő magatartások. Isten ilyen tartalmú gondolatait kinyilatkoztatja: ezek közül a legismertebb a tízparancsolat. Isten egyben felhatalmazta a katolikus egyházat, hogy az idők változásával összefüggő bűnöket is megfogalmazza. Ezeket a katekizmus tartalmazza.^[10] Ennek a bűnmeghatározásnak van egy jelentős értéke, mégpedig az, hogy alapforrása hiteles, mert Istentől ered. Erről a következőt írja egy teológus: „A kinyilatkoztatást értelmünk fényénél igaznak és érthetőnek látjuk. Magának a kinyilatkoztatásnak, Istennek a tekintélye miatt hiszünk, aki nem tévedhet, és nem csalhat meg.”^[11] A hitelességnek itt azért van nagy jelentősége, mert a jogtól eltérően több erkölcs áll fenn egyidejűleg és ezeknek részben eltérőek az elképzelései arról, hogy mi számít bűnnek és mi nem. A hitelesség ezért magas fokú legitimitást ad a keresztény bűn-felfogásnak. Az erkölcsi törvények isteni származása egyben állandóságuk magyarázata, ezért ami bűn, tartósan az marad.^[12]

Két jellegzetesség merül fel itt igazán problémaként, amelyek miatt teljesen csak a bocsánatos bűnök megbocsáthatók, a halálos bűnök azonban nem. Ez a probléma végigkíséri a kereszténység történetét, és ma sem tekinthető megoldottnak, mivel a kérdést illetően ellentétes válaszok találhatók a teológiai irodalomban. G. L. Müller mutat rá, már az őskereszténységet is foglalkoztatta az a kérdés, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények nem esnek-e kívül a megbocsáthatók körén. S erre a kérdésre már akkortájt is születtek igenlő válaszok. A megoldást nehezítette, hogy az Újszövetség nem ad egyértelmű választ erre a problémára.^[13] Pontosabban, az Újszövetség állást foglal ebben a kérdésben, csak nem egyértelműen. Egyrészt ugyanis Máté Evangéliuma arról szól, hogy minden bűn és káromlás megbocsátható az embereknek, de a Szentlélek ellen elkövetett vétkek sem ezen, sem a másvilágon nem nézhetők el.^[14] Másrészt találunk az Evangéliumban olyan állásfoglalást is, amely arra utal, hogy minden bűn megbocsátható.^[15] Ilyen értelemben foglalt állást a trentói zsinat is: „...mindazok számára, akik súlyos bűnt követtek el és elveszítették az örök életet, szükséges a bűnbánat szentsége a megigazulás kegyelmének visszanyeréséhez.” Ennek nyomán a szakirodalomban is jelentkeznek ellentétes nézetek.

[9] Földesi, 2008, 19.

[10] Katekizmus, 2002, 490., ill. 493.

[11] McGrath, 1995, 128.

[12] Ez a hitelesség annyiban relatív, hogy csak a hívők számára jelent igazi legitimitást, a szekuláris felfogás számára azonban nem.

[13] Müller, 2007, 687–690.

[14] Máté 12. 32.

[15] János apostol első levele 1.9.

Így a latin nyelvű katekizmus egyaránt hangsúlyozza azt, hogy „minden bűn és káromlás megbocsáttatik az embereknek, de a Szent Lélek elleni káromlás nem nyer bocsánatot soha, bűne örökre megmarad.”^[16] Ugyanebben a könyvben azonban találunk ezzel ellentétes értékelést is. „Valójában ugyanis a püspököknek és a papoknak az egyházi rend szentségének erejétől hatalmuk van minden bűnt megbocsátani, az Atya, a Fiú és a Szent Lélek nevében.”^[17] Néhány oldallal később pedig ezt olvashatjuk: „A bűnbánat szentsége többek között a halálos bűn miatt fenyegető örök büntetés elengedése.”^[18] Az utóbbi értelmezés gyakoribb. Így a *Kiengesztelődés és bűnbánat* Enciklika is kiemeli, hogy Jézus Krisztus önfeláldozása minden bűnre vonatkozott, és hivatkozik János apostolra, aki szerint „Ha megvalljuk bűneinket, akkor Isten, mert jó és igazságos, megbocsátja bűneinket és minden gonoszságtól megtisztít.”^[19] A katolikus dogmatika e tekintetben egyértelműen fogalmaz: „Krisztus már legyőzte az összes bűnt, nem létezik olyan bűn, amelyet Jézus Krisztus ne bocsátott volna meg. Még a legszörnyűbb bűnök is meg vannak bocsátva, mivel Krisztus keresztre feszítve megfosztotta őket a vétkes tartozás jegyétől.”^[20] Hasonló álláspontot foglal el a Dictionary of Religion cikkírója: „A bűn mindkét formája (a halálos és a nem halálos) Isten által megbocsátható, ha tényleg megbánják őket.”^[21]

A gondok ennél a problémakörnél azonban nemcsak az ellentétes állásfoglalások miatt állnak fenn, hanem azért is, mert nem kellően tisztázott a Szent Lélek elleni bűn fogalma. A Katolikus Egyház terminusai túlnyomó többségükben – már amennyire ez a mítoszok miatt lehetséges – kellően megvilágítottak s azok az egyszerű hívők számára is közérthetőek. Ám ugyanez nem jellemző a Szentlélek elleni bűnök terminusra, amelyről az emberek zömének nincs egyértelmű elképzelése. Ez valószínűleg összefügg azzal, hogy a Szentháromságból az átlagos hívő sokkal többet tud Istenről és Jézus Krisztusról, mint a Szentlélekről, akit ellentétben az első kettővel, el se tud képzelni.^[22]

Mindebből az következik, hogy szükséges lenne az itt jelentkező hiányosságok pótlására. Saját véleményem pedig a vitatott kérdést illetően az, hogy igenis vannak megbocsáthatatlan bűnök. A bevezetőben felhozott példák is ilyenek, és ezt az elkövetőknek illene tudomásul venni. (Nem mintha az elkövetők túlnyomó többségére az volna jellemző, hogy őszinte bűnbánattal megbocsátásért fordulna a katolikus vagy más egyházhoz.)

[16] Katekizmus, 2002, 493.

[17] Uo. 399.

[18] Uo. 406.

[19] Uo. 31.

[20] Müller, 2007, 544.

[21] Penguin Dictionary, 1990, 403., ill. Prohászka Ottokár, aki a magyar katolikus szerzők közül egyedül, egy egész könyvet szentelt a bűnbánat és a bűnbocsánat problémájának, még azon az állásponton volt, hogy aki tagadja, hogy minden bűn megbocsátható, az Montanus követőjeként eretnokségben marasztalható el. (Prohászka, 1928, 30.)

[22] E sorok írója tanúja volt már – az eléggé el nem ítéltető – istenkáromlásnak, de a Szentlélekkel kapcsolatban még sohasem hallott ilyesmit.

II. A BŰNBOCSÁNAT ÉS BŰNTETÉS ÁLLÁSPONTJAI A KATOLIKUS VALLÁSBAN

A következő kérdéscsoport az, hogy ki van felhatalmazva a bűnt megbocsátani az elkövetőnek? Erre a kérdésre a keresztény egyházak általában hármas feleletet adnak: Isten, az Egyház és az egyes egyének. Ám felhatalmazásuk jellege, miként a megbocsátás módja és következményei már lényegesen eltérnek egymástól. Aligha kétséges, hogy a felsoroltak közül Isten a legilletékesebb a bűnök megbocsátására. Ő ugyanis mindentudó, és ezért egyedül ő az, aki minden bűnről tud, beleértve azok nagyságát is, valamint az elkövetés motíváltóságát, körülményeit és következményeit. Ebből azonban le lehet vonni egy olyan következtetést is, hogy a három felsorolt bocsánatadó közül igazából csak Isten bocsáthatja meg a vétkeket. Nem véletlenül van olyan fejezet cím a latin nyelvű Katekizmusban, hogy „Egyedül Isten bocsátja meg a bűnöket.” Ezt azonban nem helyes úgy értelmezni, hogy másoknak nincs joga megbocsátani, hanem azt jelenti, az igazi megbocsátás Isten privilégiuma. A második felhatalmazott az Egyház. A már említett Dictionary of Religion szerint minden vallás alapfeladatai közé tartozik az emberek bűntől való visszatartása, mert ez döntő hatással van arra, hogyan alakul a sorsuk haláluk után.^[23] De mire alapozódik felhatalmazásuk a bűnbocsánat terén? Ez a kérdés a világot teremtő és fenntartó Istennel kapcsolatban, aki egyben meghatározója annak, hogy mi a bűn és mi nem, fel sem vetődik. Joggal merülhet fel azonban a kérdés, hogy azonos értékű-e az egyház által adott feloldozás az isteni megbocsátással, vagy másként kifejezve biztos-e, hogyha az egyház megadja a bűn alóli felmentést, akkor Isten is megbocsát-e? Az egyházi szerzők erre a kérdésre egyértelműen igennel válaszolnak, és itt elsősorban az Újszövetségre hivatkoznak, közelebbről Máté evangéliumára, amely szerint Jézus azt mondta tanítványainak: „...bizony mondom néktek, amiket megkötöztök a földön, meg lesznek kötve a mennyben is.”^[24] A katolikus egyház azon az alapon vindikálja magának a bűnbocsánat megadásához való jogot, hogy Jézus az apostolokra bízta ezt a funkciót, és elsősorban Péter apostolra, aki a katolikus egyház megalapítója. Ennek következtében, ahogy Jézus földi életében a megbocsátást gyakorolta, úgy ennek szellemisége jegyében a katolikus egyház püspökei és papjai is rendelkeznek evvel a jogosítvánnyal. Erről a következőket írja a latin nyelvű katekizmus: „Krisztus a kien-gesztelődés szolgálatát az apostolokra bízta, és ennek nyomán a püspököknek és a papoknak az egyházi rend szentségének erejéből hatalmuk van minden bűnt megbocsátani az Atya, Fiú és a Szent Lélek jegyében.”^[25]

A kien-gesztelődés jelentőségéről tanúskodik az, hogy II János Pál egész Enciklikát szentelt ennek a témakörnek, s ebben a következőt írja: „Egyházunk feladatának középpontjában áll a kien-gesztelődés Istennel, önmagával, az egész teremtés-

[23] Penguin Dictionary, 1991, 443.

[24] Máté 18,18.

[25] Penguin Dictionary, 1991, 486.

sel, és ez a feladat állandó.”^[26] Prohászka Ottokár még keményebben fogalmaz: „Az Egyház bűnbocsátó hatalma egyetlen és kizárólagos.” Prohászka indoklása azon alapszik, hogy az Egyház felhatalmazása természetfeletti, mert „az Egyház Krisztus folyamatos teste.”^[27] Hogy mekkora jelentőséget tulajdonít a katolikus egyház a bűnbocsánatnak azt az is igazolja, hogy ez a tevékenység a szentségek egyike. De megnyilvánul ez abban is, hogy a bűnbocsánat egyházi megadása szigorúan feltételekhez kötött. Ezt a sajátosságot azért érdemes kiemelni, mert – amint a következőkben látni fogjuk – ezek a feltételek az egyének által eszközölt megbocsátásnál hiányozni fognak. A feltételekhez kötöttség azt jelenti, hogy az egyházi megbocsátás csak akkor valósulhat meg, ha az összes kondíció realizálódik. Ezek közül az első az, hogy csak a püspök vagy a pap szolgáltathatja ki ezt a szentséget, tehát nők illetve laikusok nem. Feltétel az is hogy a bűnös meggyónja bűneit, és az Egyház nem bízza a hívők tetszésére, hogy élnek-e ezzel a lehetőséggel, hanem előírja, hogy legalább évente egyszer mindenki meggyónjon. (A halálos bűnök bevallása kötelező, a többié ajánlatos.) De az is elengedhetetlen mozzanat, hogy a gyónó őszintén megbánja vétkeit, és teljesítse a gyóntató által előírt penitenciát. Ennek azért van különös jelentősége, mert a kriminológia egyik legnagyobb gondja a visszaeső, hivatásszerűen művelt bűnözés és ez összeegyeztethetetlen a fenti egyházi követelményekkel. A személyiségvédelem egyik legkorábbi megjele-
nése, hogy a katolicizmus történetét végigkíséri a gyónási titok, a még fel nem tárt bűncselekmény örökre két ember titka marad, ha az csak a gyóntató papon múlik.^[28] (A szocializmus idején egyes országokban néhány papról feltételezték, hogy eléggé el nem ítéhető módon a gyónási titkok egy részét elárulták a hatóságoknak.)

Prohászka Ottokár utal arra, hogy a középkorban még sokkal komolyabban vették a gyónási titok betartását. Így még a XVII. században is előfordult, hogy ha egy pap elárulta egy meggyilkolt ember fiainak a gyilkos nevét, azok bosszút álltak, ezért a papot kerékbe törték és megégették.^[29]

Erdő Péter a következőképpen foglalja össze a bűnbocsánatban az Egyház szerepét: „Azok a hívők, akik bűneiket törvényes gyóntatójuknak megvallják, és meg akarnak változni, a gyóntató által adott feloldozás révén elnyerik Istentől a keresztség után elkövetett bűnök bocsánatát, és egyszersmind kiengesztelődnek az egyházzal, amelyet bűnükkel megsebeztek.”^[30] Ami pedig a gyóntatókat illeti, azoknak azért nehéz a feladatuk, mert egyszerre kell bírónak és orvosnak lenniük.^[31]

[26] II. János Pál, 1985, 23.

[27] Prohászka, 1928, 75., ill. 34.

[28] Hitchcock egyik filmjében valaki bevall egy papnak egy általa elkövetett gyilkosságot, amelyről a pap akkor is hallgat, amikor őt vádolják meg a tett elkövetésével. S a papot csak azért nem ítélik el, hogy a „Happy end” követelményének eleget tegyenek.

[29] Prohászka, 1928, 154.

[30] Erdő, 1990, 673.

[31] Máté 18,18.

A katolikus bűnbocsánati eljárás, ahogy azt már említettük, alapjában egy humanista szemléletű módszer, amely lehetőséget ad arra, hogy az embereknek egy része a javulás útjára térjen, és ez mind az egyénnek, mind a társadalmnak hasznára válhat. Hogy mennyire realizálódik ez a feltevés, arra azért nehéz válaszolni, mert a dolgok logikája következtében e tekintetben nincsenek (és nem is lehetnek) szociológiai felmérések. Ugyanakkor a gyónás intézményének jelenlegi formáival kapcsolatban hangzanak el észrevételek, amelynek következtében a protestantizmus a bűn bevallás más formáit látja célszerűbbnek. A kritikai észrevételek közé tartozik az, hogy a gyóntató és a gyónó két fajta viszonyban lehetnek egymással és egyik viszony sem problémamentes. Ha ugyanis ismerik egymást, akkor a gyónó szégyellheti magát és ez akadályozhatja, hogy egy ismerősnek valóban őszintén bevallja bűneit. Ha viszont nem ismerik egymást, akkor az jelenthet akadályt, hogy egy gyónó nehezen szánj el magát arra, hogy egy idegennek elmondja legbizalmasabb dolgait. A katolikus egyház szerint ezek a problémák ugyan fennállnak, azonban alárendeltek ahhoz képest, hogy egy felszentelt embernek gyónnak a hívők.

A gyónás sikerének egyik kulcskérdése az őszinte bűnbánat. Ennek azonban egyik elengedhetetlen feltétele, hogy a bűnös ember felismerje: cselekedete valóban bűn, azaz rossz. Ennek számos pszichológiai és szociológiai összetevője lehet. Közismert bűnbánatot akadályozó jelenség például az önfelmentés, vagy más kifejezéssel a tettek megideologizálása. Ez egyébként nemcsak egyéni, de társadalmi szinten is jelentkezhet. Nem alap nélkül mondta XII. Piusz pápa, hogy ennek a századnak a bűne a bűntudat elvesztése.^[32] Hiba lenne azonban azt feltételezni, hogy a katolikus egyház egyetlen válasza a bűnök elkövetői számára a megbocsátás vagy a megbocsátás közvetítése Istenhez. A megbocsátás feltételekhez kötéséből eleve következik, ha a feltételekből csak egy is hiányzik, akkor nincs megbocsátás, kiengesztelődés. A katolikus dogmatika szerint kárhozát vár azokra, akik súlyos bűnükben megátalkodottan halnak meg.^[33] Ha tehát elmarad a gyónás, valamint a megbánás – tegyük hozzá, ahol lehetséges a jóvátétel, a megjavulás, a penitencia –, ott szomorú vég vár az elkövetőkre. Problémák jelentkeznek a penitenciával kapcsolatban is, amely akkor tölti be funkcióját – a gyökeres megjavulást –, ha adekvát az elkövetett tettekkel. Prohászka utal arra könyvében, hogy a korai keresztény egyházak a II-III. században igen nehezen adtak penitenciát – és ezzel együtt bűnbocsánatot –, amely akkor nem egyszer nyilvános bűnbánatra épült. Emellett az idő tájt részletesen szabályozva volt, hogy milyen bűnért milyen penitencia jár. Szent Vazul 85 kánont sorol fel, amelyek a különböző penitenciákat tartalmazták.^[34]

[32] II. János Pál, 1987, 64.

[33] Müller, 2007, 703.

[34] Prohászka, 1928, 48., ill. 56

A penitenciával szoros összefüggésben állnak a jó cselekedetek, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a bűnbánó, amennyire az lehetséges, jóvátegye, ami rosszat cselekedett. Ám felvetődik az a kérdés is, hogyan viszonylik a katolicizmus a megbocsátás híveként a bűnre való reagálás másik válfajához, a büntetéshez? Hiba lenne azt hinni, hogy itt a vagy-vagy esete áll fenn. A bűnbocsánat fontosságának elismerése, szentségként való kezelése nem zárja ki a büntetés létjogosultságának elismerését. A katekizmus elismeri a világi hatalmak, jelesül az állam jogát arra, hogyha valaki a BTK-ban szereplő bűncselekmények egyikét elköveti, akkor az állami büntetésben részesüljön. Mi több, az Egyház a hívei által elkövetett egyházi jellegű bűnökre, ha nincsenek meg a bűnbocsánat feltételei – főleg a bűnös részéről –, maga is büntetésekkel reagál. E büntetések közül a súlyosabbak az ún. cenzúrák, amelyek három félek lehetnek: kiközösítés, egyházi tilalom, felfüggesztés. Ezeket a következőképpen jellemzi Erdő Péter: „Általában bizonyos lelki javaktól fosztják meg a tettest, amelyek azonban nem tisztán belső, hanem valamiképpen külső jellegűek is.”^[35] A lelki javakra való utalás azt jelenti, hogy ezek a büntetések nem járnak szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel.^[36]

És most vizsgáljuk meg a bűnbocsánat harmadik formáját, amikor egyének bocsátanak meg másik egyéneknek. Az első kérdés, van e létjogosultsága ennek a formának akkor, ha a katolikus egyház szerint hiteles bűnbocsánatban csak az részesülhet, aki a fent leírt feltételeknek meg felel (vagyis pap vagy püspök gyóntatja stb.). Csakhogy az életben nem egyszer adódnak olyan konfliktusok, amelynél egy vagy több fél rosszat cselekszik a másikkal (legyen az bűncselekmény vagy erkölcsileg elítélhető magatartás), s a kérdés az, hogyan reagáljon az esemény szenvedő alanya az őt ért sérelemre. Erre a kérdésre a kereszténység merőben új választ ad, amennyiben szakít azzal a közkeletű és az Őszövettségben is megtalálható felelettel, amely a „szemet szemért” elv jegyében jogosnak és igazságosnak tartja a rossznak azonos jellegű rosszal való viszonzását. Ehelyett a teljes megbocsátás szükségességét hirdeti. E tekintetben különösen Máté evangéliuma mérvadó, ahol az apostol a következőket írja: „Szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek. Aki egyik arcodat megüti, fordítsd néki a másikat is, és attól, aki felső ruhádat elveszi, ne vond meg alsó ruhádat se.”^[37] Ez a megbocsátás az emberek általános tulajdonágává kellene, hogy váljon. Nem véletlen, hogy amikor Péter apostol megkérdezte Jézust, hányszor kell megbocsátani, talán hétszer is, Jézus válasza: hetvenhét-szer.^[38] És a szerves folytatásban még egy új mozzanat is felmerül, nevezetesen

[35] Erdő, 1990, 619.

[36] A középkorban azonban az állam-egyházi viszonyok között, különösen kiközösített uralkodók esetében a kiközösítés rendkívül komoly következményekkel járt, pl. felmentette az alattvalókat az engedelmesség kötelezettsége alól.

[37] Lukács 5.27.29.

[38] Máté 18.22.

az ítékezés tilalma. „Ne ítéljetek, és nem ítéltettek, ne kárhoztassatok és nem kárhoztattok, megbocsássatok és nektek is megbocsáttatik.”^[39] János evangéliumában Jézus megindokolja az ítékezés tilalmát. Fő érve az, hogy aki bűnös, annak nincs joga ítélni (és büntetni). Híres hasonlata szerint az dobja a házasságtörő asszonyra az első követ, aki maga bűntelen. (Akkor tájt ezért a bűnért megkövezés volt a büntetés.)

Ha most megpróbáljuk értékelní a bűnbocsánat eme formáját, akkor egy ellentmondásos kép bontakozik ki előttünk. Egy részről – ahogy arra már a bevezetőben utaltunk – ennek az óhajnak, javaslatnak van egy kétségtelenül mély humanista tartalma, amennyiben – legalábbis első megközelítésben – megszakítja a kölcsönös bosszúállás hosszú láncát, békét hoz az ellenfelek között. A megbocsátást alátámasztó, az ítékezést tiltó érvnek is megvan a maga logikája: egyrészt az, hogy igazán csak a mindentudó Isten ítélezhet objektíven az emberek felett, másrészt az, hogy csak a bűntelen embernek van erkölcsi alapja egy másik ember bűneit a szemére hányni. Ugyanakkor komoly ellenérv is felhozható az előbbi elvek általános, mindenkire kiterjedő alkalmazásával szemben. Az első ellenvetés az, hogy a keresztény vallások szerint Jézuson kívül senki sem bűntelen a világon. Ha tehát szigorúan vesszük az ítékezés tilalmát, akkor a keresztények közül senki sem lenne felhatalmazva arra, hogy bárki más bűneit felrója. Ezek tehát az utolsó ítéletig (vagy az ember haláláig) rejtve maradnának. Ez azonban a Szentírás szerint még sem így lenne, mert mindenkinek kötelessége, hogy a saját bűneit felismerje, és azok megszüntetésért harcoljon. (Lásd a híres hasonlatot, amely szerint más szemében meglátja a szálkát...) A másiknak való megbocsátás tehát ott kezdődne, hogy az ítékezési tilalom következtében még rossznak se tekinthetjük, amit velünk csináltak, és ellenségnek se azt, aki velünk ezt tette. Egyszerűen meg kell engednünk, hogy folytassa, amit velünk tett: üsse meg a másik orcánkat is. De hogyan folytatódik a történet? Odafenn megkapjuk a jutalmunkat a megbocsátó magatartásért, de idelent? Nézzük meg, hogy néhány kiemelkedő író illetve filozófus, hogyan értékelt e követelményt?

Az első, Lev Tolsztoj, aki nemcsak nagy író volt, de pacifista is. Tolsztoj szerint azért kell követnünk az Újszövetségben található előírást, mert ha ellenállás helyett megadjuk magunkat és szeretettel fordulunk a Gonosz felé, akkor az elszégyelli magát és szent lesz a béke. Csakhogy a történelem sajnos nem igazolja vissza azt, hogy a Gonosz gentlemanként viselkedik, s a jót jóval viszonozza. Az ókori és a modern diktatúrák története tele van olyan példával, ahol a gonosz megöli a nem védekezőt, és nem csak őt, hanem mindazokat is, akik vele szemben védelemre szorulnának.

A második író Déry Tibor, aki a „G. A. úr X-ben” című regényében leírja, hogy hőse megérkezik X-be, és megdöbbenéssel látja, hogy valaki leszúr egy

[39] Lukács 5.37.

arra sétáló embert, aki meg is hal. A gyilkost elfogják, és bíróság elé állítják. A tárgyalás kezdetén a bíró megkérdezi a vádlottat, kívánja-e a tárgyalás elnapolását, s az igenlő válasz után megkérdezi, mennyire kéri az elnapolást. Örökre – szól a gyanúsított, majd kísétál a tereméből és folytatja az emberölést.

A harmadik személyiség Immanuel Kant, aki szerint sohasem szabad hazudni, még az ellenségnek sem. (A hazugság tilalom utóbbi formája az ellenségnek való engedelmség egyik alfaja.) Ezek után felhoz egy példát, amelynél az ellenség halálra keres valakit, akit megtalálás esetén meg is ölne. Szabad-e hazudnia annak, aki az illetőt elrejtette? Kant válasza, hazudni ilyenkor se szabad, de az ellenségnek nem volt joga megkérdezni ilyesmit, ezért a válasz megtagadható. Kant válasza rámutat arra is, hogy verés, rablás stb. esetén azt is vizsgálni kell, jogos-e az adott cselekvés, továbbá azt is, hogy az engedelemnek melyek az egyéni és társadalmi következményei. Ha pl. az ellenség megtámadja hazánkat meg kell-e adnunk magunkat, vagy helyes, jogos és szükséges-e védekezni. Nem véletlen, hogy a jogos önvédelem, amelynél a megtámadott kárt okoz ellenfelének, esetleg meg is öli, jogilag nem számít bűncselekménynek. Figyelemre méltó, amit erről a problémáról C. Schmitt ír: „A kereszténység és az iszlám között folyó ezer éves háborúban soha egyetlen kereszténynek sem jutott eszébe, hogy Európát a szaracénok és a törökök iránti szeretetből ki kell szolgáltatni az iszlámnak, ahelyett, hogy megvédelmezzék.”^[40] Továbbá érdemes figyelembe venni a modern politikai etika egyik legjelentősebb korifeusának, Max Webernek ide vágó gondolatait. Weber szerint a politikusok kétféle etikát követhetnek. Az egyik az ún. érzületetika, a másik a felelősség etika. Az érzületetika azt vallja, hogy mindig, minden körülmények között cselekedj úgy, mintha tetteid kizárólag erkölcsi megítélés alá esnének. Ha a Hegyi beszéd azt mondja, hogy „Ne állj ellent a gonosznak”, akkor nem vizsgáljuk, mikor adhatsz elsőbbséget az élet és a testi épség érdekeinek az erőszak erkölcsi tilalmával szemben, mert az önvédelem és a másoknak nyújtott védelem érdeke számításba sem jöhet az erőszak erkölcsi tilalmával szemben. Az érzület etika megalkuvás nélküli imperatívuszát Weber a világtól való elfordulásnak tekinti, vagyis irreálisnak, amelyet csak szentek vagy aszkéták követhetnek, de sem a politikusok, sem a mindennapi emberek nem.

Mindebből egyáltalán nem következik az egyéni megbocsátás keresztényi elvének elvetése vagy megkérdőjelezése. Az egyéni megbocsátás, a felebaráti szeretet sajátos, szerves része, mivel a szeretet a megbocsátás lehetőségét is magában foglalja. Az egyéni megbocsátás az élet számos területén érvényesülhet, mint a családi, munkahelyi, társadalmi konfliktusok kezelésének humánus, előrevívó formája. A fent vázolt problémák és kritikai megjegyzések csak arra vonatkoznak, hogy ezt a követelményt vagy elvet nem helyes általánosan, az adott körülményektől és következményektől függetlenül alkalmazni, mivel

[40] Lukács 5.37.

a fent leírt esetekben értékkonfliktus keletkezhet, és a szabály alkalmazása súlyos értéksérlemeket idézhet elő.

Érdeemes arra is rámutatni, hogy a kétféle megbocsátási forma a katolicizmusban nem üti, hanem feltételezi egymást. Összeférhetőségük alapja az, hogy a gyónás esetében az összes halálos bűn bevallására kerül sor, míg az egyéni megbocsátásnál, csak azok a bűnök képezik a megbocsátás tárgyát, amelyek az adott személyhez kapcsolódnak. Ezért az egyéni megbocsátás nem helyettesíti vagy pótolja a gyónást, amely a dolgok logikájánál fogva általában szélesebb volumenű. Imájában, a Miatyánkban az egyik legveretesebb mondat így hangzik: „És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétkezőknek.” A két mondat nem egyszerűen egymás mellett hangzik el, hanem össze is kapcsolódik valahogy olyan formán, hogy Isten akkor bocsájtja meg a mi vétkeinket, ha mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.

Joggal tehető fel a kérdés, a fent vázolt problémák nem kérdőjelezzék-e meg az ima megbocsátásra szóló felhívását? Nézetem szerint nem, mivel egy dolog az, hogy az esetek egy részében az embereknek joguk van önmagukat és másokat megvédeni, és egy másik az, hogy megbocsátanak-e támadójuknak. A kettő korántsem zárja ki egymást, a védekezés együtt járhat a megbocsátással.

III. A PROTESTANTIZMUS VÁLASZAI A „MI JÁR A BŰNÉRT” PROBLÉMÁJÁRA

A protestantizmus, mint a keresztény vallások egyik legnagyobb csoportja, alapjában egyetért a katolicizmus bűnbocsánati elképzeléseinek zömével, noha egyes kérdésekben eltérő az álláspontja. Egyetért abban, hogy a keresztény egyházak egyik legfontosabb feladata elhárítani azokat az akadályokat, amelyek megnehezítik, hogy az emberek haláluk után elnyerjék az üdvösséget, az örök életet. Ennek egyik eszköze, hogy az emberek szembeforduljanak bűneikkel, visszatérjenek az Isten által kijelölt útra, ehhez azonban bocsánatot kell nyerni bűneikre. Az emberek bűneit egyedül Isten bocsáthatja meg, s ennek alapját Krisztus önfeláldozása adta meg.^[41] A protestantizmus vallja azt is, hogy a bűnbocsánatnak elengedhetetlen feltétele a bűnökkel való őszinte és alapos szembenézés, a bűnök bevallása. Ajánlatosnak tartja, ha a bűnbevallás egyházi cselekményhez kötődik, ennek konkrét formáját az úrvacsorához való járulásként jelöli meg. Közös vonás az is, hogy a bűnt az egyénnek a felebaráti szeretet jegyében egyedül Istennek is meg lehet vallani.^[42] A lényeg tehát a bűnbánó hozzáállása bűnéhez, arra való törekvése, hogy megváltozzék, amennyire lehet, jóvátegye bűnét, kövesse az isteni utat, és nem az „hogy kinek gyón. Ez nem jelenti azt, hogy egy gyülekezet lelkészének, aki a protestantizmus szerint is lelkipásztor, ne lenne kötelessége a bűnvalló meghallgatása és segítése.

[41] Németh, 232–233.

[42] Luther, 1994, 18.

Van viszont egyezés abban, hogy a cselekedeten van a hangsúly a másik emberhez való viszonyban. Erről a következőket írja Luther: „...elégítél az, hogy az ember nem vétkezik többé, és felebarátjának minden jót megtesz, legyen az barát vagy ellenség.”^[43]

A második különbség a determinizmus problémájánál jelentkezik. A katolicizmus egyértelműen az akaratszabadság híve, azt vallja, hogy az esetek túlnyomó többségében egyedül az egyénen múlik, hogy bűnözők-e vagy sem, és ha igen, milyen bűnt követ el. A protestantizmus, különösen annak kálvinista válfaja viszont, a szigorú determinizmus egyik formáját vallja magáénak, s ezen az alapon azt hirdeti, hogy az Isten előre meghatározza, ki fog üdvözülni és ki jut a kárhozatra. Istennek ez a döntése megváltoztathatatlan, sem az emberek nem befolyásolhatják, sem Isten nem módosítja azt.^[44] De vajon nem antihumánus-e egy ilyen döntés, amely nem ad lehetőséget a kárhozatalra ítélt embernek, hogy átkerüljön a másik csoportba? Nem véletlen, hogy Kálvin ellenfelei „horribile decretumnak” nevezték ezt a fajta döntést. Tavasz Sándor a következőképpen veszi védelmébe a predesztinációt. Szerinte az előre meghatározottság nem félelemmel tölti el a keresztyén embert, hanem ellenkezőleg, optimizmussal és nyugalommal. Aki ugyanis betartja az isteni törvényeket, követi egyháza követelményeit, az azért lehet nyugodt, mert biztos lehet abban, hogy ő az üdvösségre kiválasztottak közé került.^[45] Ez a megállapítás azonban még nem ad választ arra a kérdésre, hogyan egyeztethető össze Isten irgalmasága azzal, hogy egyeseket eleve kárhozatra ítél? Németh Pál ezt a jelenséget, vagyis hogy „Isten könyörületessége korlátozott”, a számunkra érthetetlen problémák közé sorolja, azaz sajátos teodiceaként kezeli.^[46] Ebből következően eltér a protestantizmus bűnbocsánati felfogása a katolicizmusétól abban is, hogy megbocsátható-e minden bűn. Ha igaz az a feltételezés, hogy a predesztináció következtében egyesek kárhozatra jutnak, akkor ebből az is logikusan következik, hogy nem minden bűn bocsátható meg (akinek a bűne nem bocsáttatik meg, az jut a pokolba). De eltérés mutatkozik abban is, hogy meghatározható-e pontosan, melyek a halálos és melyek a bocsánatot bűnök? Luther szerint nem volt és nem is lesz soha olyan doktor, aki biztos szabály tudna mondani arra, hol van a határa a halálos és bocsánatos bűnöknek, noha természetesen bizonyos halálos bűnök felsorolhatók.^[47]

Egészében megállapítható, hogy a protestantizmus megőrzi a keresztyén bűnbocsánat-elmélet humanista értékeit. Ami pedig az itt jelentkező problémákat illeti, azokkal épp úgy számolnia kell, mint a katolicizmusnak.

[43] Luther, 1994, 19.

[44] Németh, 1997, 61.

[45] Tavasz, 1997, 227.

[46] Németh, 1997, 65.

[47] Luther, 1994, 18.

IRODALOM

- II. János Pál (1987): *Dominum et vivificantem - A szentlélek az egyház és a világ életében*. Szent István Társulat, Budapest.
- II. János Pál (1985): *Kiengesztelődés és bűnbánat a mai egyház küldetésében*. Szent István Társulat, Budapest.
- Dokumentumok (2000): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. (Szent István Kézikönyvek, Szerk.: Diós István), Szent István Társulat, Budapest.
- Erdő Péter (1990): *Az egyházjog teológiája*. Szent István Társulat, Budapest.
- Földesi Tamás (2008): *Mikor igen, mikor nem? Gondolatok az engedelmességről és az engedetlenségről*. Papyrusz Book, Budapest.
- HarperCollins Dictionary (1995): *The HarperCollins Dictionary of Religion*. (Ed. Jonathan Z Smith) H-C Publisher, San Francisco.
- Katekizmus (2002): *A Katolikus Egyház katekizmusa*. Szent István Társulat, Budapest.
- Kolakowski, Leszek (1990): *Ha nincsen Isten*. Európa, Budapest.
- Luther Márton (1994): *Bűnbocsánat, Kereszttség, Úrvacsora*. Luther Márton Szövetség, Budapest.
- Mc Grath, Alister E. (1995): *Bevezetés a keresztény teológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Müller, Gerhard Ludwig (2007): *Katolikus dogmatika*. Kairosz, Budapest.
- Németh Pál (1997): *Református teológiai gondolkodásunk elvi kérdései*. (szerző kiad.), Budapest.
- Penguin Dictionary (1991): *The Penguin Dictionary of Religions*. (Ed. Hinnells, J. R.) Penguin Book, London.
- Prohászka Ottokár (1928): *A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat*. Szent István Társulat, Budapest.
- Schmitt, Carl (2002): *A politikai fogalma*. Pallas Stúdió, Budapest.
- Tavaszgy Sándor (1997): *A predestináció és a szabadság*. In: *Magyar református önismerteti olvasókönyv*. (Szerk. Németh Pál), Kálvin Kiadó, Budapest.